

Foto: Arno ten Hoeve

Sneeuwuilen in Nederland: Arctische verschijningen in de polder

Gert Ottens

De Sneeuwuil *Bubo scandiacus* is in Nederland een zeer zeldzame dwaalgast. Wanneer een Sneeuwuil in ons land opduikt, kan de vogel daarom niet alleen stevast rekenen op enorme belangstelling van vogelaars, maar ook van 'gewone' mensen en de media. Dit wordt nog eens versterkt door het prachtige uiterlijk en de mysterieuze zweem die om uilen hangt.

In dit artikel zullen de Nederlandse gevallen van deze Arctische soort worden besproken en, aan de hand van de status in omliggende landen, in een Noordwest-Europese context worden geplaatst, zowel in ruimte als in tijd.

Voorkomen en trekgedrag

De Sneeuwuil kent een circumpolaire verspreiding, in de toendragebieden van het (uiterste) noorden van Scandinavië, Rusland en Noord-Amerika, gewoonlijk boven 60° noorderbreedte, maar ook met enkele broedgevallen zuidelijk tot in bijvoorbeeld Schotland (del Hoyo et al. 1999). Sneeuwuilen zijn deels standvogel, maar veel vogels overwinteren tot in het zuidelijk deel van het verspreidingsgebied, of net ten zuiden daarvan. De soort staat ook bekend om zijn nomadische voorkomen dat onder andere gerelateerd is aan cyclische fluctuaties van de belangrijkste prooidieren (voornamelijk Lemmingen, Lemmini spec.). Na goede lemmingjaren kan de verspreiding van het broedgebied zich uitbreiden tot meer zuidelijke breedtes, zoals in Centraal-Zweden en Zuid-Noorwegen (Mikkola 1983).

De soort is als dwaalgast vastgesteld in de meeste Europese landen, tot de Azoren aan toe. Verder naar het oosten zijn gevallen bekend uit bijvoorbeeld Iran, Turkmenistan en Zuid-Korea, en in de Nieuwe Wereld zelfs van Texas en de Bermuda Eilanden. Deze voorbeelden zijn een goede indicatie van het vermogen van deze vogels om enorme afstanden af te leggen. Dat wordt nog eens benadrukt door zenderonderzoek aan Sneeuwuilen, bijvoorbeeld recent in Noorwegen. In de zomer van 2007 (een goed lemmingjaar daar) werden in het uiterste noorden van dat land namelijk drie volwassen Sneeuwuilen (twee vrouwtjes en een mannetje) van een zender voorzien. Vervolgens zijn deze drie vogels gedurende een aantal jaren gevolgd (het project loopt nog steeds). De vogels bleken behoorlijk reislustig en vooral een van de vrouwtjes en het mannetje zijn behoorlijk gaan zwerven. Ze kwamen in de zomer van 2008 op respectievelijk Nova Zembla en het Taimyrschiereiland terecht (een reis van 2350 respectievelijk 2600 km!) en mogelijk hebben ze daar ook gebroed. Ook het andere vrouwtje bleef niet in het gebied waar ze als broedvogel was geringsd en vertrok naar het eiland Vaygach (in de Barentszee), niet ver van Nova Zembla, waar ze de hele zomer van 2008

In Noordwest-Europa werd de winter van 1991-'92 gekenmerkt door een omvangrijke invasie van Sneeuwuilen; in Nederland werden in het voorjaar van 1992 minimaal drie vogels vastgesteld waaronder deze vogel op de Maasvlakte in maart van dat jaar. *Foto: René Pop*

verbleef (Solheim et al. 2008). In 2009 waren alle drie vogels westwaarts gekeerd, waar ze zich in het vroege voorjaar van dat jaar op het Kolaschiereiland bevonden. Later in het voorjaar gingen ze echter weer ieder hun eigen weg; het ene vrouwtje keerde terug naar Nova Zembla, waar ook het andere vrouwtje nu de zomer doorbracht, terwijl het mannetje het deze keer dichterbij 'huis' zocht op Vaygach (Jacobsen et al. 2009). Hieruit blijkt duidelijk dat het feitelijk een nomadische soort is die zijn vleugel er niet voor omdraait om enorme afstanden af te leggen op zoek naar geschikte (lees: voedselrijke) broedgebieden.

In Nederland dienen waarnemingen van deze soort te worden voorgelegd aan de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) en tot met 2010 zijn 16 gevallen bekend geworden van in totaal 17 Sneeuwuilen (zie bijlage 1), waarbij de waarnemingen van voorjaar 1992 waarschijnlijk betrekking hebben op drie vogels die rondzwierven (Ovaa et al. in press). Eén geval heeft betrekking op twee vogels waarvan er een werd verzameld. In een ander geval was er mogelijk ook een tweede vogel in het spel (zie bijlage 1).

Herkomst van de Nederlandse gevallen

Een aanwijzing voor de herkomst van enkele Nederlandse gevallen van de Sneeuwuil werd geleverd door de vogel (een 1e winterkleed vrouwtje) die van

13 november 2008 tot en met 22 maart 2009 achtereenvolgens Texel, Terschelling en Ameland aan-deed, waarna ze via vier gebieden in Noord-Jylland, Denemarken (vanaf 26 maart tot 18 april), richting Zweden vertrok (van den Berg & Haas 2009). Daarnaast is van een van de Belgische gevallen bekend dat ze via Nederland in noordelijk richting is getrokken. De vogel die op 2 maart 1990 bij Lage Zwaluwe waargenomen werd, betrof namelijk waarschijnlijk dezelfde als die eind januari-23 februari 1990 bij Gullegem, West-Vlaanderen, verbleef (van den Berg & Bosman 2001). Ten slotte vond tijdens de eerste vier maanden van 2000 een omvangrijke invasie plaats in Denemarken, met ook een geval in Nederland. Dit alles wijst erop dat een aanzienlijk deel van de in Nederland aanvaarde gevallen van de Sneeuwuil uit Scandinavië afkomstig is (zie verderop).

Een andere mogelijke herkomst van Sneeuwuielen in Nederland (en Europa) werd duidelijk in het najaar van 2001, toen een invasie van 'schipbreukelingen' zich openbaarde in Noordwest-Europa. Tijdens een storm op 12 oktober 2001 waren namelijk twaalf Sneeuwuielen aan boord gevlogen van een schip dat zich op dat moment tussen Newfoundland en Groenland bevond en dat koers zette naar Europa. Op 18 oktober, met de Schotse kust in zicht, verlieten negen vogels het schip en op 19 oktober, in het Engelse Kanaal, vlogen nog eens twee vogels weg. Op 21 oktober kwam de boot aan in de haven van Gent met aan boord nog een laatste exemplaar. In hetzelfde najaar belandden in België en Nederland nog een aantal Sneeuwuielen. Het gaat hierbij om drie vogels die waarschijnlijk meegekomen zijn aan boord van een ander vrachtschip waarop ze zich op 19 oktober bevonden. Ook deze boot was onderweg van Newfoundland naar Europa. Op 24 oktober verlieten twee van de drie vogels het schip toen de Zeeuwse kust in zicht kwam, waarna een van deze Sneeuwuielen met olie besmeurd in Terneuzen opdook. Deze vogel werd op 16 december 2001 naar Finland gebracht na te zijn verzorgd in een vogelopvang. Een andere Sneeuwuil (een van de andere overgebleven vogels?) dook achtereenvolgens op in Leffinge, Oostende en uiteindelijk bij Veurne, België (De Smet et al. 2004). Maar na zijn verblijf daar (van november 2001-maart 2002) begon deze Sneeuwuil aan zijn 'terugtocht' naar het noorden (alleen dus aan de verkeerde kant van de

Atlantische Oceaan): op 19 april 2002 bevond hij zich te Hippolytushoef en op 22 april bezocht hij Schiermonnikoog. De CDNA achtte niet bewezen dat deze gevallen met zekerheid betrekking hadden op een van de genoemde schipbreukelingen en dus werd deze waarneming toegelaten tot de nationale lijst, in tegenstelling tot België overigens (De Smet et al. 2004, van der Vliet et al. 2003). Ten slotte vlogen er half oktober 2001 drie Sneeuwuielen aan boord van een Russisch schip ter hoogte van Groenland. Deze boot kwam eind oktober aan in de Eemshaven, waar de twee vogels die de reis overleefd hadden aan de douane zijn overgedragen. Deze vogels zijn naar het vogelasiel in Ureterp gebracht waar ze na verzorging werden vrijgelaten in Scandinavië.

Seizoenspatroon en verspreiding

De Nederlandse gevallen van deze soort zijn vooral in het winterhalfjaar aangetroffen (november-maart), met daarnaast enkele voorjaarsgevallen waarbij het veelal vogels betroffen die op de weg terug waren (zie figuur 1). Opvallend daarbij is dat het bij een van de zomergevallen om een vogel gaat die in juni en juli 1965 op Terschelling is waargenomen en van augustus tot november van dat jaar op Schiermonnikoog verbleef. Het andere junigeval betreft mogelijk een van de drie vogels die eerder dat jaar in Nederland opdoken (van den Berg & Bosman 2001). Dit seizoenspatroon (doortrekkers in het voorjaar en aankomende vogels in het late najaar/winter) komt overeen met waarnemingen in Noordwest-Europa (Troels Eske Ortved in litt, Slack 2009).

In Nederland zijn Sneeuwuielen vooral aangetroffen in de kuststrook, waaronder de Waddeneilanden, waar ze vaak in grote, open gebieden werden waargenomen, zoals duinen en kwelders, maar ook in wetlands als de Oostvaardersplassen. Dit zijn vaak ook het soort gebieden waar de pleisteraars onder de Nederlandse vogels soms langdurig verbleven. In een Nederlandse context komen deze gebieden misschien nog het meest overeen met de toendra. Maar in een aantal gevallen werd ook de bebouwde kom opgezocht, zoals de vogel van de winter van '80-'81 die vaak in Leeuwarden of omliggende dorpen te vinden was (Steinhaus 1981), en de Sneeuwuil van april 2002 die gefotografeerd werd op een

kerktoren in Hippolytushoef op het voormalige eiland Wieringen. Dit gedrag wordt in het buitenland vaker vastgesteld, vooral in streken buiten het gebruikelijke verspreidingsgebied (Mikkola 1983).

Sneeuwuielen in omliggende landen

Het is opvallend, maar niet onverwacht, om te zien dat enkele jaren met Sneeuwuielen in Nederland overeen komen met goede sneeuwuiljaren in Denemarken en elders. Zo vielen de gevallen van 1990, 1992, 2000 en 2008/'09 samen met een invasie aldaar (en in omliggende landen, zuidelijk tot in Bretagne; van den Berg & Bosman 2001).

Met 69 gevallen van 72 vogels (t/m 2010) is de soort in **Denemarken** logischerwijs het minst zeldzaam op het vasteland van Noordwest-Europa, al duurde het tot de jaren '60 dat Sneeuwuielen er regelmatig opdoken (met tot 1961 maar vier, vooral 19e eeuwse gevallen). Vooral sinds 1990, toen er een bescheiden invasie plaatsvond, neemt de soort er toe. Ook de flinke invasie van 1999/'00, waarbij circa 25 vogels werden vastgesteld, heeft een belangrijke rol gespeeld. Verreweg de meeste Deense gevallen betreffen vogels die langs de kust van de meest noordelijke provincie, Noord-Jylland, zijn waargenomen (Troels Eske Ortved in litt).

In **Duitsland** zijn van 1977 (toen de Duitse dwaalgastencommissie werd ingesteld) tot en met 2010 18 gevallen aanvaard. Ruim 60 Duitse waarnemingen (waarvan 40 in de voormalige DDR, waar de soort tot 1890 jaarlijks zou zijn voorgekomen) van voor 1977 staan beschreven in Glutz von Blotzheim & Bauer (1980), maar zijn dus niet allemaal gecheckt. Het overgrote deel van de vogels sinds 1977 werd in de meest noordelijke deelstaat, Sleeswijk-Holstein, vastgesteld en dan vooral langs de Waddenzee-kust. Tijdens de invasie van 1999/'00 werden ook in Duitsland op verscheidene plekken Sneeuwuielen waargenomen, maar het is niet helemaal duidelijk hoeveel vogels hierbij betrokken waren (maar minimaal vijf, Peter Barthel in litt). Opvallend is dat in de winter van 1995/'96 drie of vier vogels werden vastgesteld in Sleeswijk-Holstein, maar dat in andere omliggende landen er toen geen sprake was van een opleving.

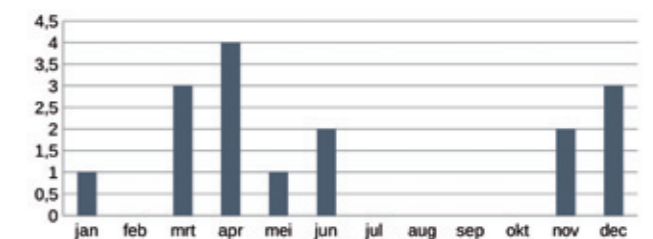
Bij onze zuiderburen in **België** is de soort aanmerkelijk zeldzamer dan in Nederland. Tot en met 2010 zijn er vier gevallen aanvaard, waarvan twee

De Texelse vogel, 17 november 2008.

Foto: René Pop

'oude' gevallen (1 mei 1896 te Adinkerke, West-Vlaanderen en 26 november 1945 bij Brasschaat, Antwerpen) en twee in recente jaren: de eerder genoemde vogel van Gullegem, West-Vlaanderen en ten slotte de populaire vogel in de Uitkerkse Polder, nabij Blankenberge, West-Vlaanderen (19 november 2008-13 maart 2009; Favvets et al. 2011). Verder naar het zuiden, in **Frankrijk**, is de Sneeuwuil weer vaker vastgesteld, met (tot en met 2005) 17 aanvaarde gevallen, waarvan het overgrote deel

Figuur 1. Voorkomen van Sneeuwuielen in Nederland per maand (data aankomst), 1800-2010 (n=16).

Ten tijde van de Texelse Sneeuwuil (zie foto blz 69) werd de Uitkerkse Polder, nabij Blankenberge, West-Vlaanderen, bezocht door dit jonge mannetje. Foto: Seraf van Putten

in de noordelijke kuststreek (vooral in Bretagne), maar ook enkele gevallen in het binnenland langs de grens met België (Dubois et al. 2008). Het optreden van de soort in **Groot-Brittannië** ten slotte heeft nog het meest regelmatige karakter van Noordwest-Europa. Tot 1950 zijn er 177 waarnemingen bekend geworden en sindsdien nog eens 181 (Slack 2009). Vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw (toen gedurende 1967-'75 meerdere broedgevallen plaatsvonden op de Shetland Eilanden) worden nagenoeg jaarlijks Sneeuwuielen waargenomen, vooral langs de Schotse kusten en dan met name de Shetland Eilanden en de Hebriden. Hoeveel Sneeuwuielen er in Schotland rondvliegen, is moeilijk in te schatten. Het vermoeden bestaat dat verschillende vogels over een groot gebied rondzwerven en hierbij vaak verschillende eilanden aandoen. In Engeland is de soort daarentegen nog een echte zeldzaamheid met 19 aanvaarde gevallen sinds 1950. Invasiejaren op het vasteland van Europa lijken vooral synchroon te lopen met waarnemingen in Engeland, terwijl de gevallen in Schotland hun eigen dynamiek lijken te hebben. Dat laatste blijkt ook uit het feit dat in Schotland in alle maanden Sneeuwuielen zijn waargenomen, terwijl in Engeland de gevallen zijn verdeeld over de periode september-maart (Slack 2009).

'Escapes'

Dezelfde eigenschappen die er voor zorgen dat vele vogelaars graag een Sneeuwuil in levende lijve willen zien, maken de soort ook populair bij houders van uilen en valkeniers. Wanneer we daar dan nog

het zogenaamde Harry Potter-effect bij optellen – Sneeuwuielen spelen een prominente rol in de serie boeken en films over de tovenaarsleerling Harry Potter – dan is duidelijk waarom vooral de laatste jaren in toenemende mate Sneeuwuielen worden gehouden (van Kreveld & Roerhorst 2010). Mede daardoor ontsnappen ook af en toe Sneeuwuielen. In Duitsland schijnt dat zo vaak voor te komen dat de Duitse dwaalgastencommissie moeite heeft ontsnapte vogels van 'echte' te onderscheiden (Peter Barthel in litt).

Ook in Nederland zijn enkele recente gevallen bekend van Sneeuwuielen die duidelijk ontsnapt waren (zoals bij Amerongen, Utrecht, in februari 2000), of die niet zijn aanvaard omdat het vermoeden bestond dat de vogel uit gevangenschap afkomstig was, bijvoorbeeld omdat deze een enigszins afwijkend ruipatroon zou hebben vertoond. Dit laatste geldt onder andere voor de vogel die van 7-10 januari 2002 enige tijd bij Meerssen, Limburg, verbleef en uiteindelijk verongelukte (Ebels & Berlijn 2002, van der Vliet et al. 2003).

Discussie

De laatste decennia lijken steeds vaker Sneeuwuielen af te dwalen naar onze regio's, zie bijvoorbeeld de situatie in Denemarken en Groot-Brittannië zoals eerder gemeld. Van de 16 Nederlandse gevallen waren er tien in de periode 1980-2010 vergeleken met de zes resterende gevallen tussen 1806 en 1980. En dat terwijl het opvallende vogels zijn, zodat er in de loop der jaren weinig Sneeuwuielen zullen zijn gemist en invasies vrijwel zeker zouden zijn opgemerkt. Een verklaring voor deze toename is moeilijk te geven, behalve dat de vogels waarschijnlijk door voedselgebrek vaker aan het zwerven slaan. Doordat lemmingen niet overal in de Arctische gebieden van Europa vergelijkbare piek- en daljaren vertonen, zou een brede analyse van aantallen en trends van deze belangrijke prooidieren van de Sneeuwuil (maar ook ander dieren die reageren op de cycli van lemmingen, zoals Poolvossen *Vulpes lagopus* en jagers *Stercorariidae spec.*) moeten worden uitgevoerd.

De meeste gevallen betreffen 1e winter/onvolwassen vogels, zoals vaak bij dwaalgasten, of adulte vrouwtjes. In een enkel geval ging het om een adult mannetje. Ook van een aantal invasies in zuidelijk

Scandinavië, gedurende 1960-'63, werd opgemerkt dat er nauwelijks volwassen mannetjes werden waargenomen (Cramp 1989). Mogelijk dat de vrouwtjes, zoals ook bij verscheidene andere uilensoorten, reislustiger zijn dan de mannelijke vogels.

Dankwoord

Bij het schrijven van dit stuk waren Peter Barthel, Arnoud van den Berg, Max Berlijn (archivaris CDNA), Willem-Jan Fontijn, Marnix Jonker, René Pop, Seraf van Putten en Troels Eske Ortvad zeer behulpzaam. Bedankt!

1e winter vrouw, 30 december 1980-10 januari & 7 februari 1981, Leeuwarden Foto: René Pop

Literatuur

- van den Berg, AB & Bosman, CAW 2001. Zeldzame vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 1, 2e druk. Haarlem.
- van den Berg, AB & Haas, M 2009. WP reports: late March-mid-May 2009. Dutch Birding 31: 186-198.
- Cramp, S (red.) 1989. The Birds of the Western Palearctic, deel 4. Herziene druk. Londen.
- de Smet, G, Adriaens, P, Vandegehuchte, M & BAHC 2004 Zeldzame niet-zangvogels in België in 1998-2003. Natuur.oriolus 70: 101-119.
- Dubois, PJ, le Maréchal, P, Oliosio, G & Yésou, P 2008. Nouvel inventaire des oiseaux de France. Paris.
- Ebels, EB & Berlijn, M 2002. DB Actueel: Triest einde voor Sneeuwuil in Limburg. Dutch Birding 24: 73-74.
- Faveyts, W, Elst, J & BAHC 2011. Zeldzame vogels in België in 2009. Natuur.oriolus 77: 48-59.
- Glutz von Blotzheim, UN & Bauer, K (red.) 1980. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Deel 9. Wiesbaden.
- Del Hoyo, J, Elliott, A & Sargatal, J (red.) 1999. Handbook of the Birds of the World. Deel 5. Barcelona.
- Jacobsen, K-O, Solheim, R, Jostein Øien, I & Aarvak, T 2009. Snøuglenes vandringer fortsetter. Vår Fuglefauna 32: 172-176.
- van Kreveld, A & Roerhorst, I 2010. Roofvogel- en uilenshows in Nederland: een inventarisatie. Bureau Ulucus, Houten.
- Mikkola, H 1983. Owls of Europe. Londen.
- Ova, A, Groenendijk, D, Berlijn, M & CDNA in press. Rare birds in the Netherlands in 2010. Dutch Birding.
- Slack, R 2009. Rare Birds Where and When. An Analysis of Status & Distribution in Britain and Ireland. York.
- Solheim, R, Jacobsen, K-O, & Jostein Øien, I 2008. Snøuglenes vandringer: Ett år, tre ugler og ny kunnskap. Vår Fuglefauna 31: 102-109.
- Steinhaus, GH 1981. Sneeuwuil in Friesland in winter van 1980/81. Dutch Birding 2: 142-143.
- van der Vliet, RE, van der Laan, J & CDNA 2003. Rare birds in the Netherlands in 2002. Dutch Birding 25: 361-384.

Bijlage 1:

Sneeuwuielen in Nederland; 16 aanvaarde gevallen (17 exx.), 1800-2010;

- december 1806 Amsterdam, NH, onv. man, vondst;
- 30 januari 1869 Haarlem NH, adult vrouw/juv., vondst (mogelijk 2 juv.)
- 23 december 1884 Dalfsen OV (2; 1 man vondst)
- 16 november 1888 Sexbierum, Franekeradeel FR, onv. vrouw, vondst
- 21 mei 1904 Hattemerveld, Hattem GL, onv. vrouw, vondst
- 13 juni 1965 & 17 juli Terschelling & 14 augustus-12 november Schiermonnikoog FR;
- 26 december 1980-20 maart 1981 Opsterland/Tytsjerksteradiel/Leeuwarden/Dantumadiel FR (incl 26 december Hemrik, 27-28 december & 31 december Bergum, 29 december Oenkerk, 30 december-10 januari & 7 februari Leeuwarden, 14 februari & 20 maart Damwoude) & 21-23 maart 1981 Delfzijl GR, 1w vrouw;
- 2 maart 1990 Lage Zwaluwe, Drimmelen NB, onv./vrouw;
- 8 maart-1 april 1992 Maasvlakte, Rotterdam ZH, adult vrouw;
- 5 april 1992 Egmond, Bergen/Heiloo & 15 mei Assendelft, Zaanstad NH, adult vrouw
- 8-9 april 1992 Polder-Oost, Ameland & 28 juni Schiermonnikoog FR, vrouw;
- 21 april 1992 De Hemmer, Texel NH, vrouw;
- 24 juni 1992 Meijendel, Den Haag ZH;
- 8-19 maart 2000 Oostvaardersplassen, Lelystad/Almere FL;
- 19 April 2002 Hippolytushoef, Wieringen NH, 1w man & 22 April Badweg, Schiermonnikoog FR;
- 13 november 2008 Oudeschild, Texel NH & 14-15 november Oosterend & 16 november-7 februari 2009 Zeeburg & 8 februari Terschellinger Polder, Terschelling FR & 9 februari-22 maart Buurdergrie, Ameland FR, 1y vrouw;